

ocrnila ili *ocrnjela*, *gospođa profesor* ili *gospođa profesorica*, “O nepravilnoj upotrebi akuzativa u pasivnim rečenicama”, “U Bermu, a ne u Beramu”, “Zašto bi nam mjeseci bili bezimeni?”, “Znači li *pojasniti* sasvim isto što i *objasniti*, *razjasniti*?” Najopširniji mu je tekst o kojem konkretnom pitanju jezične kulture priloga “Jedna potrebna, ali neadekvatna riječ u suvremenom književnom jeziku” (*Jezik*, VII, str. 89-92, 115-117), gdje se raspravlja o pridjevu *ćorav*, a savjetuje se da valja “radije upotrebljavati nespretniji, ali danas neutralan način izricanja: *slijep na jedno oko*, *bez jednog oka* i sl., nego kraća i pregnantnija, ali danas već afektivno obojena riječ *ćorav*”, op. cit., 117. Vinceovi su jezični savjeti odmjereni i svestrano obrazloženi.

Zlatko Vince se javljao u časopisima (osim u *Jeziku*, mnogo u *Forumu*, *Filologiji*, *Radovima Zavoda za slavensku filologiju*) i u zbornicima, enciklopedijama i u inozemnim edicijama (*Rocznik slawistyczny*, *Die Welt der Slaven*), ostvarivši opsežan učenjački opus s više od dvjesto priloga. Kao posebno važan gramatički rad objavljen izvan *Jezika* spominjem tekst “O nekim pitanjima upotrebe zamjenice *svoj*” (*Prilozi*, VIII kongres jugoslavenskih slavista, HFD, Zagreb 1977, str. 163-181). Mnogo prikaza objavio je Zlatko Vince u novinama. U novinama je i inače rado surađivao, osobito na početku znanstvenoga puta i posljednjih godina života. O sedamdesetoj godini života posvećen mu je dvobroj 28-29 *Radova Zavoda za slavensku filologiju*. Tu nalazimo bibliografiju Vinceovih radova i literaturu o radu našega zaslužnog učenjaka. No tek će dotjerane bibliografije točno pokazati što je sve napisao i gdje je to objavljeno. Nagradom “Bartol Kašić” za znanstvenu djelatnost iz područja humanističkih znanosti odlikovan je 1994. godine. Marljiv i čestit u svem svom djelovanju, ostavio je vrijedno znanstveno djelo i svijetao trag.

Josip Lisac

JEZIK IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ* ZA AUTENTIČNE TEKSTOVE HRVATSKIH PISACA

Stjepan Babić

Kad je riječ o jeziku Ivane Brlić-Mažuranić, onda se može reći da se o njezinu jeziku mnogo govorilo i pisalo, da je njezin jezik doživljavao samo pohvale. Da spomenem samo prve koji su pod dojmom čitanja osjetili savršen izraz velikoga umjetnika riječi. Njihovi sudovi toliko su značajniji što su to i sami bili:

– “sav čar njenog pričanja dolazi otud što ona savršenim naivnim stilom priča”, “Bez nesrećnoga i z g l e d a t i bio bi taj jezik nepogrešiv”, rekao je A. G. Matoš.¹

* Referat održan 15. listopada na znanstvenome skupu u Slavonskome Brodu.

¹ *Hrvatska književna kritika*, IV, Zagreb, 1962, str. 283. i 284.

– “ona piše jednim besprijerodnim stilom”, “Autorica ovih priča pozna izvršno hrvatski jezik, to nije malo u jednoj zemlji, gdje je rijetkima dana milost od Boga, gdje i neki jaki talenti pišu veoma lošim jezikom.

Kad bismo davali visoku cijenu i sitnicama, našli bismo u ovoj knjizi tek nekoliko riječi (zamandaliti, kezmati se, blezgarije) koje bi se mogle zamijeniti boljima. Priče iz davnine idu u red ono nekoliko hrvatskih knjiga, koje su napisane jezikom bez mane”, napisao je A. B. Šimić.²

Nije drukčiji sud ni onih koji su pohvale izrekli nakon potanjih analiza (Antice Antoš, Stjepka Težaka, Maje Bošković-Stulli).³

Ovdje posebno valja istaći temeljitu studiju Stjepka Težaka, koji nakon iscrpnoga proučavanja glagolskih oblika zaključuje da “sve to samo pokazuje da je ova umjetnica zaista virtuoz naše riječi.”⁴

Unatoč tomu može se i dalje raspravljati o jeziku Ivane Brlić-Mažuranić jer ta tema nije još iscrpna i dugo neće biti. Jedan od zadataka koji čeka i rječnik je njezinih djela. Uzevši tu temu, nisam kanio proučavati njezin jezik, nego sam si postavio poseban zadatak: provjeriti kako je prošao njezin jezik s obzirom na “posuvremenjivanje” jezika hrvatskih pisaca 19. stoljeća. Općenito je poznato da hrvatske pisce 19. stoljeća ne možemo čitati u izvornom jeziku jer je njihov jezik poslije pobjede hrvatskih vukovaca “posuvremenjivan”, ali spoznajemo da se to nije smjelo činiti, postajemo toga svjesni tek u naše dane pa je to danas veoma aktualna tema, pogotovu kad ni u tako značajnoj biblioteci kao što je Pet stoljeća hrvatske književnosti jezik hrvatskih pisaca nije autentičan.⁵ Istina, Ivana Brlić-Mažuranić pisac je našega, 20. stoljeća, ali je u 19. stoljeću prošla zagrebačku filološku školu, ne doduše redovitim školovanjem nego velikim čitanjem i životom u snažnoj kulturnoj sredini, ali se upravo na početku njezina književnoga djelovanja zbila znatna promjena u hrvatskome književnom jeziku, napuštanje zagrebačke filološke škole, prihvaćanje hrvatskoga književnoga jezika kako su ga oblikovali hrvatski vukovci, prijelaz s morfonološkoga (korijenskoga) pravopisa na fonološki (fonetski) i zato je važno znati kako se sve to odrazilo na njezin jezik, kakav je on s gledišta današnje norme i kako se postupa s njezinim jezikom nakon njezine smrti.

Ivana Brlić-Mažuranić u početku svoga književnoga djelovanja pisala je morfonološkim pravopisom, kako pokazuje njezina knjiga *Slike*⁶, a poslije fonološkim. Je li pisala jezikom zagrebačke filološke škole, to zasad nisam mogao ustanoviti, jer nisam mogao naći starija izdanja njezinih knjiga⁷, ali su njezina ostala djela pisana jezikom kakvim se ustalio nakon pobjede hrvatskih vukovaca.

² Ivana Brlić-Mažuranić, *Izabrana djela*, II, Zagreb, 1994, str. 171. i 172.

³ *Zbornik Ivana Brlić-Mažuranić*, Zagreb, 1970.

⁴ Isto, str. 99.

⁵ Valja usporediti samo Težakov članak Nad Kumičićevim tekstom Urote Zrinsko-frankopanske i polemike koja se tim povodom poveća, *Jezik*, XLI, br. 1, 3. i 4.

⁶ *Knjiga pjesama*, Zagreb, 1912.

⁷ Nekih nema ni Sveučilišna ni Akademijina knjižnica, Gradska knjižnica u Zagrebu do veljače 1995. ne posuđuje knjige, knjižnica Književno-pedagoškoga zbora upravo se preuređuje.

Da je imala redovito školovanje, sigurno bi njezin jezik u nekim pojednostima imao nešto drukčiji lik, ali bi glavnina sigurno bila isti jer se vidi da je ona svojom naobrazbom i velikim čitanjem upila duh hrvatskoga jezika u takvoj mjeri da je mogla iz njega izažeti sve ono što joj je bilo potrebno za visok umjetnički dommet svojih djela. I kad njezin jezik ocjenjujemo s gledišta današnje norme, mjerimo ga današnjim jezičnim osjećajem, onda se ni tada nema što reći u nekom negativnome smislu i kad bi njezin jezik i znatnije odudarao od današnje norme nego što odudara. Odmah moram reći da malo odudara. Njezin je umjetnički jezik pisan za sva vremena. Kao što s vremenom prave umjetnine ništa ne gube na svojoj vrijednosti, nego često dobivaju nove, tako ni njezina umjetnina sigurno neće blijedjeti, nego će sjati uvijek velikim sjajem, a s njom i njezin jezik. Istina, s jezičnim promjenama koje će hrvatski jezik doživjeti u budućnosti, s drugačijim jezičnim osjećajem taj sjaj može biti drukčiji, ali nikada manji. Jaka stvaralačka ličnost, bujna mašta, prikladne teme i primjeren jezik i stil svemu tomu tako su se spleli u umjetničku cjelinu da djela Ivane Brlić-Mažuranić ostaju zauvijek na vrhuncu umjetničkoga doživljaja. Jezik u tome čini trajnu sastavnicu koja se nikada ne može nekim postupkom odijeliti od te cjeline, a da se ne pokvari i umjetnička cjelina sama. Drugačije i ne može biti.

Pjesnik sam može usavršavati svoj jezik i stil u novim izdanjima istoga djela, no govoreći o djelima Ivane Brlić-Mažuranić valja naglasiti da se uspoređivanjem tekstova izašlih za njezina života, ne vidi da je dotjerivala svoj tekst u novim izdanjima. Prvopis je bio gotovo djelo. Napisano u punome pjesničkome nadahnuću ono je ispod pera izlazilo kao gotova umjetnina u kojoj se nema što popravljati, što dotjerivati, u koju ne treba dirati. Zato je u novim izdanjima tek tu i tamo promijenila koju sitnicu.

U 2. izd. piše: *Gorjele i progorjele grede* (14),⁸ a u 3. *pregorjele*, što je svakako bolje.

Oj, djeco moja, bokci moji (13) u 3. izd. umjesto *bokci* stoji *jadnici*, što je znatna promjena, ali to je autoričina volja koju treba poštovati, kako je u pet-šest kasnijih izdanja koja sam provjerio i poštovano. Isto je tako kad aorist u 2. izdanju *Razdera ga strašno zvijere* (16) promijeni u prezent *Razdere ga*.

Kako sitna promjena može imati veliko značenje, pokazuje promjena *stjenama* u *stijenama*. Autorica u 2. izd. ima *stjenama* (9), a u 3. je *stijenama*. Na izgled to je samo pravopis, ali kad se dublje promotri, nije, to zadire i u izgovor. Naime u dat. mn. neke imenice mijenjaju dugouzlazni naglasak u kratkouzlazni, kako Ivšić navodi za Slavoniju,⁹ pa je među njima i imenica *stijena*, koju Ivšić izričito navodi.¹⁰ To je autoričino pravo. Da je to promijenio lektor, to ne bi bila neznatna pravopisna promjena.

⁸ Brojke označuju stranicu knjige na koju se odnosi, ali ako nije posebno rečeno, onda na stranicu 2. izd., ali sam provjerio da je tako i u 3. izd. Pomoću konteksta, navedeno se mjesto lako nađe u svakome izdanju.

⁹ Izabrana djela iz slavenske akcentuacije, München, 1971, str. 367.

¹⁰ Isto, str. 182.

Ima i autoričinih promjena koje slabe izraz. Slabije je kad je u rečenici *Dogrđjelo to već i samomu Potjehu* (27) promijenjeno u *samom Potjehu*. U 2. izd. piše: *U rakiti pak sve puno bjesova*. (5) U trećem: *U rakiti pak puno sve bjesova*. Ja to smatram slabijim izrazom od prvoga, ali zbog toga to ne treba mijenjati. Autorski tekst valja poštivati. Promijenila to autorica ili tko s njezinim dopuštenjem, makar i presumim, to je njezin tekst i zato to treba tako ostati. Poslije trećega izdanja ona je živjela još dvanaest godina i da je željela kakve promjene, imala je prilike da ih provede ili naznači. Kad je tako, onda je sigurno da je posljednji tekst za njezina života onakav kakvim ga je napisala sama autorica ili kakvim je dopustila da bude. Kad je više izdanja, autentičnim se smatra posljednje za autorova života. Samo na njemu treba temeljiti nova izdanja i svi kasniji izdavači trebali su se držati toga izdanja. Njezino je djelo neponovljiva umjetnina u svim svojim pojedinostima, pa ako što po čijem mišljenju i nije najbolje, trebalo je ostati kako je autorica napisala. Ali tako nije. Kad je ona umrla, tada su se po nekome nepisanome pravilu javili dotjerivači tekstova hrvatskih književnika koji su naučili da se po umjetničkome tekstu harači kako se komu sviđa. Znam, harači je jak izraz, ali teško je naći blaži za ono što se činilo. Ni djelo Ivane Brlić-Mažuranić nije prošlo bez toga.

Knjiga *Basne i bajke* izašla 1943. tiskana je morfonološkim (korijenskim) pravopisom, koji je tada bio na snazi, ali valja provjeriti kako je u izvorniku jer su to starija djela koja su mogla biti pisana morfonološkim pravopisom. Ustanovi li se da je mijenjan, može se reći da to nije u redu, ali kako ta knjiga nije od većega utjecaja, nije se potrebno na tome mnogo zadržavati.

1942. u izdanju Knjižare Radoslava Horvata izašlo je četvrto izdanje *Priča iz davnine*. Predgovor je napisao Antun Barac, ali u samoj knjizi nema nikakvih podataka tko je priređivač teksta, zato ću ga u daljnjem izlaganju zvati jednostavno priređivač.

U tom tekstu ima više na izgled sitnijih jezičnih promjena. Ne vidim razloga zašto je mijenjan izvorni tekst pa tako autoričino *odjašio* u *odjaha* (122), *sjašiše* u *sjahaše*, *odjašim* u *odjašem* (123), pogotovu kad je ostavljeno *zajašio* (12). Priređivač je bez ikakva razloga i prava promijenio *odvraća župan* u *odvrti župan* (122), *što mu je učiniti* u *činiti* (123), *na zbornomu mjestu* u *na zbornom mjestu* (122). Posljednja bi promjena gramatički bila korektnija, ali je stilski slabija, jer je raznolikost *-mu m* okrenuta u *-m m*.

Da promjene često nisu bezazlene, pokazat ću na nekim na izgled poboljšanjima. Autorica napiše: *jer je pravedan i blagosoven* (8), *jer on bijaše pravedan i blagosoven* (12), a priređivač oba puta doda *l*: *blagosloven*. Ako je priređivač htio poboljšati tekst, zašto nije napisao *blagoslovljen*. A provedena promjena gramatički ima dalekosežne posljedice. Kad Maretić govori o razjednačivanju na udaljenost, kao primjere navodi "i riječ *blagosov* pored *blagoslov* i *blagosoviti* pored *blagosloviti* i *blagosivljati* (ili *blagosiljati*...) pored *blagoslivljati*, najbolje će biti za te riječi kazati da je u njima drugo *l* ispalo zato, što se jedno *l* nalazi već u prvom slogu."¹¹

¹¹ *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931, str. 94.

To razjednačivanje priređivač okreće u *blagosloven* (26, 30). Autorica doduše i sama katkada napiše *blagosloven*, ali nikomu nije dopušteno da to ujednačuje. Što bi ostalo od njezina teksta kad bi ga tko stao ujednačivati jer ona ima mnogo neujednačenosti, ako se to uopće smije tako zvati, prije će biti da su to različitosti. Koliko su svrhovite, svakomu je dopušteno ocjenjivati, ali nikomu nije dopušteno ništa mijenjati. Kad je već riječ o mijenjanju *blagosloven* u *blagosloven*, onda bi se po istom kriteriju trebalo mijenjati autoričino *Radosav*, kako autorica upotrebljava u svome djelu *Jaša Dalmatin* (u XVIII. poglavlju), u “književno” *Radoslav* jer Martić na istome mjestu prvi lik jednako tumači.

Autorica napiše: *Došav pred kolibu sjedoše na kamen i kazivahu djedu, što im se desilo* (5), a priređivač doda *-ši, Došavši* (8), i time zatre jednu crtu blage arhaičnosti kojom se autorica često služi da svomu djelu i jezičnim izrazom dade ton dalekih vremena.

Zadiranje je u autoričin stil, u umjetnički tekst, kad se umanjena *momčići* u rečenici *Bili pak unuci sad već poodrasli momčići, djedu do ramena i poviše ramena* prekrane u *momci* i tako izade ono što autorica nije htjela reći, a mogla je jer je sigurno znala za riječ *momci*, ali joj nije pristajala u tome kontekstu. Priređivaču tu *momčići* nije bilo logično, ali ne smije priređivač svoju logiku unositi u tuđe umjetničko djelo.

Autorica napiše krnju rečenicu *od kamena od Alatira plavo svjetlo kao plava mjesečina* (25), a to valja razumjeti kao da je predikat *izvire, izbija, širi se*, a priređivač pridjev *plavo* promijeni u glagol pa izlazi gotovo besmislica: *Od kamena od Alatira plavi kao plava mjesečina.* (29)

Autorica napiše najnormalniju rečenicu *Ukazala se u daljini obala krševita, na obali kućica Palunkova, a pred kućicom bijeli prud položiti* (35), a priređivač posljednju riječ promijeni u *položiti* (39). Pridjev *položiti* neće svima biti jasan, ali oni koji ne znaju što znači, moraju naučiti, kao i druge nepoznate riječi. Brođani će to znati jer imaju Poloj, mjesto koje polijeva voda, vodoplavno mjesto, pa onda *prud položiti* znači ‘prud vodoplavan’, a priređivač teksta to ne razumije, i umjesto da sazna, on krivotvori.

Još je gore prošao autoričin tekst *Priča iz davnine* u Pet stoljeća hrvatske književnosti. Ta je biblioteka rađena s velikim pretenzijama, radili su je književnici i jezikoslovci pa ipak s jezikom Ivane Brlić-Mažuranić nije postupano s dostojanstvom koje njezino djelo traži.

Već je grijeh što ona, kandidatkinja za Nobelovu nagradu, nije dobila svoju knjigu, nego je u sustanarstvu s Adelom Milčinović i Zdenkom Marković. Drugi je grijeh što u toj knjizi nema Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića. Treći je grijeh što njezin jezik nije bio nepovrediv. U njemu doduše nema mnogo promjena prema logici po kojoj je tekst mijenjan, ali ima mnogo takvih koje umjetničko djelo ne dopušta.

Na kraju dijela svake sustanarke nalazi se istovjetna rečenica. “Pravopis je usklađen s današnjim.” Ne ulazim u ocjenu koliko je to opravdano za ostale autorice, ali za Ivanu Brlić-Mažuranić nije. Ona je pisala po Brozovu i Boranićevu pravopisu pa nije bilo što usklađivati, a i ono malo što bi možda trebalo, nije trebalo jer za to nije bilo pravoga razloga. Uspoređivao sam *Priče iz davnine* u izdanju iz

1926. godine, treće izdanje, posljednje za autoričina života s tekstem u Pet stoljeća i našao svakakvih promjena. Priređivač umjesto da ispravi stara iskrivljavanja, on ih prihvaća i dodaje nova.

Uzmimo samo zarez. On nije onako kako je autorica pisala, nego je mijenjan. Zašto, zbog koga? I da je izdanje namijenjeno školi, nije to trebalo raditi, a kamoli za takvo izdanje kao što je Pet stoljeća. Da je uklanjan zarez samo kad je zavisna iza glavne, što je najčešća promjena, još bi se to moglo nekako i prihvatiti, ali tu je tako dirano u tekst da je zadirano u sam sadržaj djela, a to znači i u samu bit umjetnine. Samo nekoliko primjera:

Jednoga jutra u proljeće ustade stari Vjest rano prije sunca, probudi svoja tri unuka i reče im, da idu u šumu,* gdje su lani med vadili,* i da vide,* kako li su pčelci prezimili i izlaze li pčelice od zimskoga sna.*

Na mjestima označenima zvjezdicom lektor je izbrisao zarez. Brisanje prvoga i posljednjega nije bitno jer je tu zarez zalihostan, ali je brisanje drugoga i trećega već promjena, jer se rečenica *gdje su med vadili* može shvatiti i kao naknadno dodana, tekst i bez nje ima smisla. Brisanje zareza znači interpretaciju autoričina teksta, koja je veoma vjerojatna, ali je to ipak interpretacija, nije više izvorno kako je autorica napisala.

Ali u brisanju zareza ima i izrazitoga mijenjanja izvornoga teksta, što znači kvarenja. Autorica je napisala:

Zato postade braći nekako strašno u ovoj tišini, jer se zorom prije sunca rado provlačio šumom, sve od krošnje do krošnje, zlobni Bjesomar, vladar svih šumskih bjesova.

Lektor izbaci prva tri zareza i tako promijeni i ritam rečenice i njezin smisao. Autorica je *sve od krošnje do krošnje* označila kao dodano, jer je to i po ondašnjem i po novosadskome pravopisu jednako, a lektor je izrazito naknadno dodani dio uklopio u cjelinu rečenice i time promijenio izvornik. Da je radio samovoljno, vidi se i po tome što je isti taj dio na 23. stranici ostavio među zarezima.

Ili veliko slovo. Tu nema mnogo intervencija, ali ima nedopustivih. U pisanju imenice bog autorica nije dosljedna, većinom je piše s velikim početnim slovom, pogotovu kad znači pravoga boga, većinom tako i pridjev Božji, a lektor je sve promijenio u malo, a to nije u skladu ni sa autoričinim pogledom na svijet ni sa sadržajem djela. Autorica u pripovijetci *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica* potire svijet zmajeva, vila i vještica, naglašava vlast križića i Boga, piše Boga, a lektor sve okreće u boga: *mili bože* (91), *Jer je bog tako odredio* (92), *Mili bože* (100, 104), *Ne vodi te svijeca i kandilo, nego božja volja i zapovijed* (101), *Dao bog blagoslova Reljinoj snazi* (104), *da mu je bog zato tolike snage* (105), a to znatno mijenja značenje. Važno je napomenuti da se imenica Bog i po novosadskome pravopisu mogla pisati velikim početnim slovom, a što je za komunističke vladavine pretezala praksa da se piše malim, nije iz pravopisnih razloga, nego iz ideoloških i tako je djelo I. Brlić-Mažuranić ideologizirano i time krivotvoreno.¹²

¹² Tako je preokretanjem Boga u boga ideologizirana cijela biblioteka Pet stoljeća, v. moj članak Imenica

Teško je pravopis odijeliti od jezika pa se može reći da je zadiranje u jezik kad autorica piše *hrvaše*, a lektor okreće u *rvaše* (69), kad piše normalno *strjelica*, lektor okreće u *strelica* (24), *grjehotu* u *grehotu* (31, 75), *grješna* u *grešna* (70). Sad je jasno kako je došlo do *rđa*, *rvati*, *rzati*, do gubljenja *j* iza pokrivenoga *r* i zašto smo u *Hrvatskome pravopisu* morali dopustiti dvojestvo. Lektori nisu dopustili da osobine hrvatskoga jezika dođu do svoga normalnoga izraza ni u umjetničkim tekstovima.

Ni promjene *ije-je* nisu samo puke pravopisne promjene. Autorica je napisala *bjesnili*, a lektor okrenuo u *bjesnjeli*, što može biti bolje, ali to ipak nije takva pogrješka da ju je trebalo ispravljati, ako pogrješke uopće treba ispravljati, osim očitih tiskarskih. Autorica napiše *Zato se ona stijena zvala »Razdjeli«* (75), a lektor promijeni u *Razdjeli* i tako imperativ okrene u imenicu. Istina, autorica kasnije tu riječ sklanja kao imenicu: *na Razdijele*, ali nije na lektoru da to popravlja.

Nije tu kraj haračenju po umjetničkome tekstu. Već pravopisne promjene pokazuju da mijenjanje nije puko pravopisno, a lektor prelazi i pravopisne granice, kao što su ga prešli i autori novosadskoga pravopisa kad su odredili da se umjesto točka piše i govori tačka, tačno umjesto točno, tačnost umjesto točnost pa tako lektor mijenja točno u tačno (22). Kako se neko vrijeme novosadski pravopis strogo provodio, to se može smatrati porez vremenu, ali je lektor išao i dalje od toga, nemilosrdno je zadirao i u jezik pa u tome smislu napomena "Pravopis je usklađen s današnjim" zvuči lažno.

Lektor mijenja *srećna* u *sretna* (136). To nije trebalo mijenjati iako i autorica ima *sretno* (16). Autorica napiše *pod srebrenom čelenkom*, a lektor pridjevu izbači drugo *e* pa izađe *srebrnom* (118), što je također krivotvorina.

Upotreba je navezaka u načelu slobodna, to je pitanje stila, a lektor ih sad briše, sad dodaje pa to radi i onda kad nije puki navezak pa tako autoričino *dohvatajuć* mijenja u *dohvatajući* (105), *djeda* u *djed* (35). Imenica *večer* u pozdravu *Dobar večer, djede!* nakon lektorova zahvata postaje *veče*.

I druge takve na izgled sitne promjene znače zadiranje u autorski tekst i mijenjanje njegovih vrijednosti.

Autorica piše o davnim vremenima, nastoji to izraziti i jezikom, upotrebljava i starije crte, ali lektor i to mijenja pa tako *nijesu* okreće u *nisu* (21), ali ostavlja i *nijesu* (23) i *biranijeh* (44), okreće *kakove* u *kakve* (22), *takovo* u *takvo* (39), *Takova* u *Takva* (105), *kakogod* u *kakogod* (34). I to što radi, radi nedosljedno jer je na mnogim mjestima ostavio *takov*, *onakov*. Samovolja!

Iz istoga razloga autorica upotrebljava i riječ *jadro*, lektor to okreće u *jedro* pa autoričina rečenica *Napelo se na vjetru jadro, ko jedra jabuka* (35) postaje: *Napelo se na vjetru jedro, ko jedra jabuka...* (51), što može biti pjesnički i bolje, ali to nije autoričino, to je lektorovo. Autorica zna za riječ *jedro*, upotrebljava je u svo-

jim djelima pa kako će čitatelj osjetiti razliku, kako će istraživač ocjenjivati odnose i vrijednosti kad to lektor sve zatre.

Lektor mijenja i oblike pa tako autoričino tri puta jednoznačno napisan genitiv množine *vratiju* promijeni u *vrata* i još dvaput na drugo *a* stavi genitivni znak da se zna da se genitivi množine. Mijenja padeže kad autoričino *jer Potjehu i onako ne treba kožuha* (20), promijeni u *jer Potjeh ionako ne treba kožuh* (38) i time kviri tekst jer je prva promjena sporna, a druga sigurno pogriješna: stilsku vrijednost slavenskoga genitiva mijenja u stilski neutralan akuzativ. To nije ništa drugo nego barbarstvo. Slično i kad autoričino *prolazio Kitež-planinom* mijenja u *prolazio Kitež-planinu* (106).

Autorica napiše *Pogleda Marun i Ljutiša u djeda*, a lektor preokrene u *Pogledaše*, iako je i prvo korektno.

Lektor mijenja i vremena: *prohtjelo u prohtije* (28), *zaustavljaju u zaustavljaje* (28 u prvom primjeru) i tako je promijenio one vrijednosti o kojima iscrpno piše Stjepko Težak.¹³

Leksički su zahvati često najčešće nepotrebni, mnogo puta i neprimjereni, a oba puta neopravdani.

Autorica piše *skupljamo* (7), *sakupila* (18), *sakupio* (99) a lektor prvo okreće u *sakupljamo* (25) i tako bolje okreće u lošije, mijenja *obašli u obišli* (34), *tušili i gušili u gušili i gušili* (29), *pohitješe u pohitaše* (34), *beznanju u bezumlju* (34), *rasline u raslinje* (119) *od milinja u od milja* (126). Autorica napiše lijepu poredbu: *Jutro bijelo, kano krilo golubovo*, a lektor nezadovoljan time umjesto pridjeva napiše genitiv množine: *kano krilo golubova* (125). Mislim da je grub zahvat kad u rečenicama *truljava halja u djeda Neumijke*, u *njega je halja truljava* (118) riječ *halja* okrene u *haljina*. Zanimljivo je napomenuti da na idućoj stranici ostavi: *u djeda halja truljava*. Autorica napiše *fali*, a lektor okrene u *nedostaje* (31), *Prud položiti* ovdje je okrenut u *prud položili*, što je prava besmislica. Autorica upotrijebi nesvršeni glagol *dočikaju*: *uzvanici i gosti plemeniti dočikaju na dverima djeda Vjesta i unuka Potjeha*.

Dočikaju, ruke im pružaju i u dvor ih vode, a priređivač 4. izdanja prvi *dočikaju* okrene u svršeni glagol *dočekaju*, a lektor Pet stoljeća umjesto da vrati izvorni glagol, on i drugi *Dočikaju* okrene u svršeni *Dočekaju*, i tako promijeni smisao iako je imao na raspolaganju i nesvršeni glagol *dočekivati*. Jest da se glagol *dočikati* u rječniku dviju Matica smatra pokrajinskim, ali je potvrđen Begovićevim primjerom pa je dobro znati da tako piše i Ivana Brlić-Mažuranić.

Neke promjene mogu biti i tiskarske pogriješke, ali kako nije vidljivo da su tiskarske pogriješke, bitno mijenjaju tekst pa nekomu idu na dušu. Tako je autoričino *nodro pozdravlja* tiskano *dobro pozdravlja* (122), *na kraj sloga - nakraj stola*

¹³ Iz primjera se vidi da se S. Težak služio s jednim od novijih izdanja u kojem se nalaze neke lektorske promjene, ali one nisu bitne za Težakovu studiju. Zbog lektorskih zahvata nisam kupovao knjige Pet stoljeća niti se njima služio jer sam kao profesor hrvatskoga književnog jezika u predavanjima studentima navodio primjere kako su ih napisali hrvatski književnici, a ne kako su ih promijenili lektori.

(123). Gruba je pogriješka kad je veza *tanane javore* preokrenuta u *tamne javore* (25), *na rovaše* u *na rovaš* (25), *poiskakaše* u *poskakaše* (9) jer to bitno mijenja smisao kao i *za drugo* u *zadugo* (34).

Tu nije navedeno ni sve što sam našao, a sustavno sam usporedio samo priču *Kako je Potjeh tražio istinu*, a u ostalim pričama samo pojedinačne dijelove ili primjere. Što bi bilo da sam sve provjeravao. Nevolja je što ni danas priređivači ne paze koji tekst uzimaju za izdavanje i što lektorska prava haračenja po tuđem tekstu ni danas još nisu iskorijenjena i što se iskrivljen tekst umnaža i u novim izdanjima.

Tako *Priče iz davnine* u izdanju Mladosti iz 1982. imaju *momci* umjesto *momčići* (5), *Došavši* (9), *tamne* umjesto *tanane* (11), *poskakaše* umjesto *poiskakaše* (17), *prud položili* umjesto *polojiti* (48) i dr.

Ni najnovije izdanje Školske knjige *Priča iz davnine* iz 1994. godine nema autentičan tekst, nego ispravljani. Nije mnogo bolje ni u *Izabranim djelima* poduzeća Naša djeca, je i tu ima mnogo pojedinosti koje nisu autoričine.

Kao što se Brođani moraju brinuti za Brlićevu kuću, za Brlićev arhiv, tako se moraju brinuti i za jezik Ivane Brlić-Mažuranić pazeći da u novim izdanjima ne bude iskrivljavan.

Na kraju sam dužan reći posebnu riječ objašnjenja zbog jednoga drugoga članka u kojem sam uglavnom hvalio lektorove zahvate na djelu Ivanina stričevića Frana Mažuranića. To je moj članak *Stjepan Ivšić kao lektor Mažuranićeve knjige »Od zore do mraka«*.¹⁴ Razlika je u ovome:

1. Fran Mažuranić dugo je živio u inozemstvu i već je pomalo gubio jezični osjećaj i jezično znanje, posebno u pravopisu koji je prolazio kroz znatne promjene. Sam je bio svjestan da nije siguran u svoje poznavanje jezika i pravopisa i tražio jezičnu pomoć na više strana pa je više njih ispravljalo njegov tekst.

2. Autor je više puta mijenjao rukopis zbog nesnalaženja i zbog mogućih izdavača u Zagrebu i Beogradu, npr. jekavski tekst mijenja u ekavski i opet vraća u jekavski te je rukopis bio veoma neuredan u svakome pogledu.

3. Tu se radilo o pripremama prvoga izdanja, a ne o već tiskanu djelu u nekoliko izdanja.

4. Autor je bio živ i tražio da slog dobije na korekturu i vjerojatno ga samo iz tehničkih razloga nije dobio.

5. Autor je naknadno odobrio glavninu promjena.

Pa ipak, da sam danas pisao taj članak, nakon tih iskustava ja bih bio nešto stroži prema postupcima prof. Ivšića, ne radi njega, jer je radio pažljivo i s osjećajem, nego radi budućih sličnih postupaka. I ovo ne pišem da ocrnim prof. Klaića, jer on je bio lektor u Pet stoljeća, kako piše na knjizi, nego da jasno kažem kako se uobičajilo slobodno mijenjanje umjetničkog teksta i da upozorim da se tako ne smije raditi. Umjetnički tekst poslije smrti autora mora biti svetinja, a za života au-

¹⁴ *Hrvatski znanstveni zbornik*, Zagreb, 1971, str. 243-293.

torova lektor, ako ga uopće treba, može biti samo jezični savjetnik, posljednju riječ mora imati autor i kad nije u pravu.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sv. prof. u.m., Zagreb
UDK 801.82:808.62, stručni članak primljen 27. prosinca 1994,
prihvaćen za tisak 16. siječnja 1995.

Ivana Brlić-Mažuranić's Language
For Authentic Texts by Croatian Writers

The paper analyzes language editor's interventions in a number of editions of stories by Ivana Brlić-Mažuranić. The author considers such interventions impermissible, because they for the most part do damage to the original text, and he urges the preservation of linguistic authenticity of literary works.

MIJENJAJU LI SE BROJEVI DVA, TRI I ČETIRI KAD SU S PRIJEDLOZIMA

Vinko Grubišić

Danas kad se pitanjima hrvatskog jezika pristupa slobodno i otvoreno, potrebno je mnoga jezična područja sagledati s različitih motrišta pa tek nakon temeljitih proučavanja prilaziti normiranju pojedinih pojava.

Jedno od jezičnih područja koje hrvatske slovnice nisu najjasnije obradile jesu brojevi pa će se sigurno mnogi u nedoumici upitati treba li reći "došli smo iz dva grada" ili "... iz dvaju gradova", je li dobro "vi dva" ili "vas dva" i sl.

U Florschützovoj gramatici – u izdanju objavljenju prije kojih pedesetak godina – navode se, na primjer, i oblici koji se danas ne upotrebljavaju "dvjema hrvatskim junacima, dvjema mojim vrijednim učenicama".¹ Doduše moglo bi se reći da je Florschützov primjer u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, jer postoje brojne potvrde za oblike *dviju* i *dvjema* u muškom rodu u starijih hrvatskih pisaca (npr. u Šime Budinića: *Od ovih dviju mladić*)².

J. Hamm tek usput napominje da se "Broj dva, dvije, kada je uza nj prijedlog obično ne mijenja nikako. (...) Brojevi tri i četiri (gen. triju, četiriju – dat. lok, instr. trima, četirma) rijetko se kada dekliniraju."³ Čitatelj bi se tu mogao pitati a što bi moglo značiti ono "obično" ili "rijetko kada".

U Težak-Babićevoj gramatici⁴ oblik "dvama" navodi se za muški i srednji rod, dok je za ženski rod "dvjema" (115). U toj se knjizi spominju brojevi koji se mi-

¹ J. Florschütz: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb, 1940, str. 60.

² Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 2, Zagreb, 1886, str. 914.

³ J. Hamm: *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, Zagreb, 1967, str. 90-91.

⁴ *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1973. U toj gramatici naglasak je "dvāju" i